

MAGYARORSZÁGI LEGENDA AZ IFJ. DUMAS SZÜLETÉSÉRŐL

Írta: PALÁSTI LÁSZLÓ

Száz esztendővel ezelőtt, 1870. december 5-én hunyt el az idősebb Alexandre Dumas, „minden idők és minden égtájak legnagyobb mesemondója”, ahogyan André Maurois nevezte őt a három Dumas-ról írt életrajzi munkájában [1].

Az idősebb Dumas-ról szólva valóban elmondhatjuk, hogy ennek a színes és különleges egyéniségnek egész élete is valóságos, még hozzá rendkívül mozgalmas cselekményű regény volt. Erre emlékeztet bennünket az a különös és mindmáig tisztázatlan eredetű legenda is, mely Pest megye egyik nagyközségében, Abonyban keletkezett a múlt században.

A magyarok iránt mindig rokonszenvet tanúsító író halálának századik évfordulója alkalmából dolgozatomban az említett abonyi legendával kívánok részletesen foglalkozni tekintettel arra a körülményre, hogy a napjainkban is élő legenda egyik főszereplője az idősebb Dumas. Az említett szájhagyomány ugyanis eredeti formájában azt állítja, hogy az idősebb Dumas a múlt században Abonyban is járt, és ottani tartózkodása idején született a község egyik kastélyában rejtélyes körülmények között a fia, az ifjabb Alexandre Dumas.

A legendának ez az állítása természetesen nem felel meg a valóságnak, minthogy az ifjabb Dumas — amint az ismeretes — nem Abonyban, hanem Párizsban született, mégpedig 1824. július 27-én Marie-Catherine Labay nevű, brabanti származású fehérművarrónő természetes gyermekeként. Az újszülött apja, az idősebb Dumas, aki ekkor huszonkét éves volt, mélységesen tisztelte ugyan gyermeke édesanyját, amint André Maurois írja, arra azonban nem gondolt, hogy feleségül is vegye. A házasságon kívül született fiát egyébként hét év múlva, 1831. március 17-én ismerte el gyermekének.

Mielőtt a két Dumas személyéhez fűződő, és széles körben visszhangot keltett abonyi legendának ismertetésére és keletkezésének vizsgálatára rátérnék, röviden szólnom kell Abony történetének azon mozzanatairól, köztük elsősorban a község múltjának ama francia vonatkozásairól, melyeknek ismerete a dolgozatomban tárgyalta szempontjából szükségesnek látszik.

A török uralom vége felé teljesen elpusztult, majd 1700 táján újra települt Abony község történetében a XVIII. század második felével új fejezet kezdődött. Abony ugyanis ebben az időben népesült be jelentős mértékben. Ennek során a fontos közlekedési út mellett fekvő községben, melynek földjeit Fényes Elek a XIX. század derekán megjelent Magyarország geographiai szótára c. munkájában „felette termékenyek”-nek mondja, nagyobb számban telepedtek le „közbirtokos” családok is. Ezeknek száma Fényes Elek említett munkája szerint a múlt század közepén harminc volt.

Ezen családok letelepedését követően a XVIII. század közepétől kezdve a községben több kastély és kúria épült fel az évtizedek során. 1770 körül építették a Gaál-

kúriát, ahonnan 1856-ban a börtönben elhunyt Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok, az „életében rab hős hazafi, amint Abonyi Lajos írja, mint halott is kísérő katonai személyzet és csendőrfedezet mellett temettetett el”. [2] 1786-ban a Beöthy-család építtette azt a jelenleg szociális otthon elhelyezésére szolgáló kastélyt, melyben a monda szerint az ifjabb Dumas született. A Szapáry-kastély 1820-ban épült. Ebben lakott Abonyban Szapáry Ferenc, aki az idősebb Dumas-val szoros baráti kapcsolatban állt. Unokája, Szapáry Frigyes, akiről Maurice Paléologue említést tesz egyik munkájában, [3] a monarchia utolsó nagykövete volt a cári Oroszországban.

Amikor az 1760-as évek második felében a belga François-Xavier de Feller magyarországi utazgatásai során egyszer Abonyt is útba ejtette, figyelmét nem az Ürményi Ferenc által 1750 körül épített díszes kastély (a későbbi Harkányi-kastély) és a már meglévő kúriák keltették fel, hanem a jobbágysorban tengődő lakosság földbe ásott vagy vályogból, nádból, itt-ott fából épített házai: „Les maisons y sont ou sous terre, ou bâties de terre ou de roseaux; quelques-unes sont de bois.” [4]

Az abonyi földbirtokos családok tagjai közül a múlt században elég sokan látogattak el Párizsba, ahol annak idején éppen Teleki László, az abonyi választói kerület két alkalommal megválasztott országgyűlési képviselője volt a forradalmi magyar kormány megbízottja. Az említett Szapáry Ferenc gyermekei több alkalommal is megfordultak a francia fővárosban. László nevű fia veronai huszárkapitány korában, amint Reiner Bertalan írja, „az 1855-iki víg farsangot Párisban töltötte... egy Tuileries-bálon nagy furorét keltett csikós-öltözetében”. [5] Abonyi Lajos Abony története c. kiadatlan művében olvashatjuk, hogy Neppel Ferenc nevű fiatal abonyi földbirtokos 1856-ban Párizsba szándékozott utazni, azonban a Bach-rendszer helybeli vezető funkcionáriusával támadt politikai színezetű ügye miatt csak nehezen kapott útlevelet. [6] Hosszabb ideig élt Párizsban az említett Szapáry Ferenc, aki az Avenue Balzacon harminczobás házat bérelt ki, és abban „magnetikus” kórházat létesített. Barátai közé tartozott az idősebb Dumas-n kívül Prosper Mérimée, Béranger, Jules Janin és mások. [7]

A franciák közül is többen jártak Abonyban. Francia nyelven azonban az említett belga Feller adott rövid ismertetést a községről a már idézett művében. Több évet töltött Abonyban és ott is halt meg („apud S. D. Algyay”) egy rejtélyes múltú francia nyelvmester („linguae Gallicae Magister”), mégpedig — az abonyi r. kat. plébániahivatal halotti anyakönyvének bejegyzése szerint — a Lyonban született Jean Dubourg (családi neve a halotti anyakönyvben tévesen Debu alakban szerepel), aki Abonyi Lajost és barátját, Ágai Adolfot tanította francia nyelvre, és ismertette meg velük a francia irodalmat. Az abonyi táj francia vendége volt az 1850-es években Théodore Valério is, a neves francia festő és grafikus, aki itt készítette egyik képét (Gulyas du comitat de Pesth).

A legenda szerint az idősebb Dumas is járt Abonyban. A szájhagyomány azt állítja, hogy az ifjabb Dumas akkor született ebben a magyar községben.

Az ifjabb Dumas születésével kapcsolatos legenda lassanként Abony határán kívül is ismertté vált. Az elmúlt évtizedek során ugyanis a magyar sajtóban több esetben foglalkoztak vele az ország nyilvánossága előtt. A második világháború befejezése után, 1947-ben, a Jövendő c. hetilapban Enczi Endre elevenítette fel a különös legendát, amelyre cikkének alcímével külön is felhívta a figyelmet: Abonyi legenda szerint Magyarországon született Dumas fiú a Kaméliás hölgy szerzője. [8] Legutóbb, 1962-ben, a Magyar Nemzet c. napilapban nem is egy cikk látott napvilágot az abonyi „Dumas-ügy”-gyel kapcsolatban.

A legenda a harmincas évek végén az irodalomban is visszhangot kapott, még-

pedig az akkori idők egyik divatos regény- és színműírójának, Harsányi Zsoltnak Munkácsy Mihályról írt életrajzi regényében. [9]

A szakirodalomban a harmincas évek vége felé jelent meg két olyan értekezés, melyekben a szerzők — bár csak mellékesen — foglalkoznak Dumas abonyi látogatásának kérdésével. Az egyik dolgozat szerzője, Szalczér Hilda nem tesz említést a községben élő szájhagyományról, ugyanakkor azonban azt állítja, hogy az idősebb Dumas ellátogatott Abonyba „mint egy külön magyar mágnásnak, gróf Szapáry Ferencnek vendége, aki a forradalom utáni időben Párizsban csodálatos gyógyításai-
val nagy feltűnést keltett.” [10]

A másik dolgozat szerzője, Fodor Erzsébet már említést tesz a legendáról és azzal kapcsolatban a következőket írja: „A monda szerint ott Dumas egy előkelő férjes asszonyt látogatott meg, akihez bizalmas kapcsolat fűzte. Ezt az állítást látszik megerősíteni ifj. Dumasnak A gyöngyös hölgy című regénye is, melynek egyik fejezete Abonyban játszódik.” [11] Bár Fodor Erzsébet azt is lehetségesnek tartja, hogy az idősebb Dumas az említett Szapáry Ferencet látogatta meg Abonyban, biztos adatok hiányában — Szalczér Hildával ellentétben — tartózkodik annak kijelentésétől, hogy az idősebb Dumas abonyi látogatása valóban megtörtént.

A magyar—francia kapcsolatok egykori buzgó kutatója, Birkás Géza, aki a pécsi, majd később a szegedi egyetemen a francia nyelvnek és irodalomnak volt a tanára, egyik munkájában az ifjabb Dumas születésével kapcsolatos abonyi legendáról szólva nem tartotta kizártnak az idősebb Dumas abonyi látogatását. „Annak idején, írja Birkás Géza, sok szó esett egy abonyi kirándulásáról is. Az a mende-monda járta róla, hogy ott a francia író a harmincas-negyvenes években egy előkelő asszonyt keresett fel, akihez gyengéd kötelékek fűzték. Valószínűbb, hogy az ötvenes-hatvanas években járt ott s az ottani birtokost, Szapáry Ferenc gróftól látogatta meg, aki egy időben mint csodadoktor Párizsban delejes gyógymódjával nagy feltűnést keltett, s akinek Dumas is páciensei illetve barátai közé tartozott.” [12]

Az ifjabb Dumas abonyi születéséről szóló legenda, amit már említettem, elevenen él még napjainkban is. Egy évvel ezelőtt készült névtudományi tárgyú munka szerzője, Györe Pál az abonyi ún. Berg-kastélyról beszélve, melyet Dumas-kastélynak is neveztek a helybeliek, a legendára is utal: „Az egyik toronyszobában született állítólag az ifjabb Dumas.” [13]

1966-ban jelent meg a magyar könyvpiacon Örkény István válogatásában és fordításában az idősebb Dumas Mes Mémoires c. műve. Dumas ezen munkájának

Az abonyi Berg-kastély
(Fotó: MTI)

magyar kiadásához írt utószóban Örkény István a francia író 1865. évi magyarországi tartózkodására kitérve szintén említést tesz a legendának Dumas abonyi látogatásával kapcsolatos állításáról. A „szájhagyomány azonban tudni véli — írja többek között Örkény István —, hogy Dumas máskor is járt itt, mégpedig évtizedekkel a Vigadó-beli est előtt. Állítólag sokáig tartózkodott Abonyban, Berg báró kastélyában, s a lobbanó lelkű író látogatása nem múlt el nyom nélkül...” [14]

Mindezek előrebocsátása után rátérek a legenda részletes ismertetésére.

A szájhagyomány szerint a múlt század első felében titokzatos születéshez hívták Nagy József abonyi orvost. Az eset az abonyi származású Kostyán István szerint a következőképpen történt:

Egy este hintó állt meg Nagy József Paládicson levő tanyai lakóháza előtt. A hintóból két férfi szállt ki, és az orvost keresték. A két sohasem látott férfi német nyelven arra kérte Nagy Józsefet, hogy azonnal menjen velük, mivel szülésnél kell sürgősen segédkeznie. Mielőtt a ház előtt várakozó hintóba beszálltak volna, a két ismeretlen férfi még azt kérte Nagy Józseftől, hogy engedje szemét bekötöni, minthogy nem szerzhet tudomást arról, hová mennek. Miután Nagy József ebbe beleegyezett, útnak indultak. A kendőt csak akkor vették le szeméről, amikor hosszas kocsikázás után bevezették abba a szobába, ahol a szülő nő feküdt. A titokzatos beteg egy ismeretlen fiatal nő volt.

A szülés megtörténte után Nagy Józsefet egy másik szobába vezették. Az orvos itt szivarra gyújtva várakozott. Mielőtt a szivart elszívta volna, visszahívták a szülő nő szobájába, és a szivart a szobában levő kandalló párkányára tette le.

Amikor minden rendben volt, az orvos szemét ismét bekötötték, és úgy vitték vissza lakására.

„Jóval később, amint Kostyán István közli, valami miatt megfordult Nagy József az Abonyban levő Beöthy házban, amely akkor bebútorozva volt, de már régóta nem laktak benne, mert Beöthy Viktória halála után az örökös, egyik Beöthy, a törteli házban lakott... Nagy József, mikor meglátta a kandallós szobát, azonnal megismerte és teljesen biztos volt, hogy nem tévedett, mert a kandalló párkányán meglátta a félig elszívott szivart a szopókával. A ház lakatlan lévén, senki sem vette le a szivart. Így beszélt el ezt annak idején Nagy József. Hogy ki volt a szülő nő, azt nem tudta senki és ez a körülmény sok találgatásra adott alkalmat. Nagy Józseffel ott németül beszéltek, ezt határozottan úgy beszélt el ő. Így mondták el ezt Márton Ferenc—Abonyi Lajos, az édesapám, Liphay György, akik közvetlen Nagy Józseftől hallották.” [15]

A szülés időpontját illetően Kostyán István úgy emlékszik, hogy az 1820-as éveknél későbbi időt emlegettek. Bátyja, Kostyán Andor volt abonyi tisztiorvos ezzel kapcsolatban határozottan állította, hogy apja mint fiatal fiú „jelen volt, amikor Nagy Józsefet elhívták” a születéshez. [16] Ez a közlés egyértelmű annak kijelentésével, hogy az eset az 1840-es években történhetett, minthogy az említett Kostyán testvérek apja 1838-ban született, az orvos pedig 1850-ben halt meg.

Az orvos halála idején a rejtélyes szülési esetről szűkebb körben a fentebb előadottak lehettek ismereteseek. Arról azonban, hogy ki volt az újszülött, a fiatal anya és az apa, a fenti közlés szerint az orvos említett ismerősei sem tudtak. Ezek után felmerül az a kérdés, hogy miképpen keletkezhetett mégis az a hiedelem, hogy az ifjabb Dumas Abonyban született. A választ erre a kérdésre végső fokon irodalmi vonalon találjuk meg.

A múlt század derekán az ifjabb Dumas-nak La dame aux perles címmel olyan regénye [17] jelent meg, melynek egyik részletében a cselekmény Abonyban játszódik. A regény tartalmát a következőkben foglalhatjuk össze: Annát, az előkelő orosz

származású hercegnőt, aki boldogtalan házasságban él a nála idősebb férjével, egy orosz ismerőse bemutatja Jacques de Feuill szerzőnek. Anna és Jacques között szenvedélyes szerelem fejlődik ki. Anna válni akar, a herceg azonban ebbe nem egyezik bele, és feleségét Magyarországra viszi. Így került Anna Abonyba, és itt születik meg fiúgyermek, akinek Jacques az igazi apja. A herceg az újszülöttet vagyoni okokból a saját fiának elvállalja. Jacques követte Annát Magyarországra is, itt azonban elvesztette kedvese nyomát. Közben Abonyon is keresztül haladt „gyors utazásában Budáról Szebenbe, nem is gondolván, hogy itt van az, kit ő oly messze ment keresni”. Miután nem sikerült Annát megtalálnia, visszatért Párizsba, ahová később Anna is visszaérkezik súlyos betegen. Amikor Jacques viszontlátja, a kedvese már haldoklik.

Az ifjabb Dumas ezen regényével kapcsolatban meg kell említeni, hogy a „gyöngyös hölgy” elnevezéssel és Anna származásának megválasztásával az író tulajdonképpen Lydia Nesselrode orosz grófnéra emlékezik vissza, akivel Párizsban ismerkedett meg. A férjénél jóval fiatalabb, elragadó szépségű, de csapodár asszonyt az ifjabb Dumas szenvedéllyel szerette. Az idősebb Dumas-tól tudjuk, hogy Nesselrode grófné volt az, akinek az ifjabb Dumas a „gyöngyös hölgy” nevet adta. A Lydia Nesselrode iránt érzett szerelem azonban az ifjabb Dumas számára igen keserű csalódással fejeződött be, és ez egész életére szóló nyomot hagyott benne. A regényben egyébként az író a fiatal orosz grófnővel való kalandját beszéli el nem is nagyon átköltött formában.

Az ifjabb Dumas sohasem járt Magyarországon. Felmerül tehát az a kérdés, honnan tudhatta azt, hogy létezik ilyen nevű község a távoli Magyarországon. Abony nevét nyilván atyja barátjától, Szapáry Ferencről hallotta. Tőle tudhatta azt is, amint a regényben olvashatjuk, hogy Abony „a Budáról Szebenbe vezető út mellett” fekszik.

Az író ezen regényének német fordítása 1853-ban jelent meg. [18] A németül nagyobb számban tudó hazai olvasók nyilván meglepődve olvasták a regényben Abony nevét, amint annak a szegedi Somogyi-könyvtárban levő példányban nyoma is maradt. A szövegben egyébként a község neve régies alakjában szerepel: „... von Abany, einem kleinen Dorfe an der Straße von Ofen nach Hermannstadt”.

Abonyban a regényre és a cselekmény abonyi vonatkozásaira azonban csak akkor figyeltek fel, amikor a magyar fordítás megjelenésére is sor került. A Pesti Napló Irinyi József fordításában 1856. július 17-i számában kezdte folytatólagosan közölni az ifjabb Dumas ezen regényét. A befejező rész a lap 1856. október 25. számában jelent meg.

Az ifjabb Dumas abonyi születéséről szóló legenda keletkezésében és elterjedésében A gyöngyös hölgy című regény fontos szerepet játszott. Amikor ugyanis ez a mű magyar fordításban is az olvasók kezébe került, Abonyban Nagy József orvos esete szűkebb körben ismert volt. Tudott erről már akkor Abonyi Lajos író is. Nyilvánvaló, hogy azok az abonyiak, akik már hallottak a titokzatos szülési esetről, az ifjabb Dumas szóban forgó regényének abonyi vonatkozásait olvasva, összefüggést láttak a regény abonyi vonatkozású epizódja és a titokzatos szülési eset között.

Erről tanúskodik Abonyi Lajosnak A halál kockája c. novellája is, melyben az író az orvos titokzatos esetét irodalmi formában örökölte meg. Ezt a novelláját Abonyi Lajos az ifjabb Dumas regénye magyar fordításának megjelenése után írta, és azt a Szépirodalmi Közlöny 1857. évi 9. és 10. száma közölte. Abonyi Lajos a novella bevezető részében utal az ifjabb Dumas regényének abonyi visszhangjára. „Midőn én első ízben olvastam — írja Abonyi Lajos — az ifjú Dumas Sándor „Gyöngyös hölgy” című regényére tett fentebbi észrevételt, midőn kis városunk névét láttam egy hasábra nyomtatva az ő nagy nevével, kíváncsi lettem e regényt rögtön

elolvasni. Megrohantam a Pesti Napló helybeli előfizetőit; a ‚Gyöngyös hölgy‘ ezen lap tárcájában jelent meg. Egyik rögtön gyanítá szándékomat; még midőn egyet sem szoltam neki, már így rontott reám: ‚Ime, jer! nézd! Abony nem csak arról lesz már nevezetes, hogy első helyen áll a kalendáriumban; még Franciaországban is kezdenek írni róla... [19]. ‚Meglépetésem még nagyobb lőn, írja a továbbiakban a szerző, midőn tovább olvastam; bámulattal vettem észre egy messzeföldi titokteljes összefüggést e regény egy epizódja, s egy rejtélyes esemény között, melyet szintén nem régiben hallottam. A véletlen volt-e az, mely az író kezét e sorokon vezette; a költői lélek független képzelődése; vagy a delejes hatalom parancsa-e, mely kényszerítette az író, hogy mint egy álomkóros, meglásson ábrándjaiban olyan dolgokat, melyek tőle száz meg száz mértföldekre történnek? vagy biztos tudomás, mely a való, a történt események hiteles adataival bír? Mindegy, akár melyik volt ezek közül, de nekem igen különösnek tűnt föl, hogy azon regény egy részecskéje meglepő viszonyban áll azon titokba burkolt eseménnyel, mely jeles és feledhetetlen orvosunkkal történt, ki ezt csupán a hozzá legközelebb állókkal közölte.‘ [20]

Ezután az író részletesen elbeszéli a különös esetet úgy, amint azt egy abonyi családnál „G... barátunk”-tól szivarozó férfitársaságban hallotta, írja novellájában Abonyi Lajos. A „G... barátunk” megjelölés Nagy József vejének, Kormuth Gusztávnak személyét jelentette. Az író az orvost és a szülésznőt is nevük kezdőbetűjével jelölte: „N... orvos” (= Nagy József), „J...né” (= Járdek Józsefné). [21]

Abonyi Lajos nyilván az írói szabadság elvével élve adta elő a különös történetet. A novellán azonban idegen hatás nyoma is felfedezhető, így annál a résznél is, amelyben az orvost tanyai lakásán késő őszi este álarcot viselő férfi keresi fel és szüléshez hívja. Abonyi Lajos rajongott a francia irodalomért, és az 1860-as évekig a divatos francia írók hatása alatt állt. Novellájának az előbb említett része az idősebb Dumas Richard Darlington c. drámájának azt a jelenetét idézi emlékezetünkbe, amelyben Grey doktort a lakásán este szintén álarcot viselő férfi keresi fel, és ugyancsak szüléshez kéri az orvos segítségét. A fiatal nő azonban, akit kocsin hozott magával, a darabban az orvos lakásán ad életet egy fiúgyermeknek. Dumas-nak ezt a darabját, melyet 1831. december 10-én mutatták be először Franciaországban, 1848. május 1-én játszották első ízben Budapesten a Nemzeti Színházban.

Abonyi Lajosnak A halál kockája c. novellája, mely az író összes munkáinak gyűjteményes kiadásakor 1906-ban az Ágról-ágra c. kötetben némi kihagyással és stiláris változtatásokkal újra megjelent, [22] egyrészt a nagy nyilvánosság előtt is ismertté tette az esetet, másrészt pedig azzal, hogy az ifjabb Dumas regényében szereplő orvosban Nagy József abonyi orvost ismeri fel, teljes mértékben tápot adott annak a hiedelemnek széles körben történő kialakulásához, mely szerint az ifjabb Dumas regényében szereplő újszülött magával az ifjabb Dumas-val azonos, Jacques de Feuill zeneszerző pedig nem más, mint maga az idősebb Dumas. „Az az erőteljes természetű orvos, sötét, de barátságos nézésű férfi, írja Abonyi Lajos a novellájában, magas homlokával, sűrű szemöldökeivel, apróra nyírott hajzatával, s egész megjelenésében, amint ott írva van a Gyöngyös högyben, annyira képmása azon férfinak, aki itt nálunk számtalan életet mentett meg, akinek ha poraira gondolok, lehetetlen, hogy azon hálás érzet ne lepjen meg, miként ha ő nem lett volna, most már én is ott szunnyadoznom a rideg földben, ahol ő alussza hosszú álmait. — És e képek mind oly hűek, mint csak élet után lehetnek; mintha csak olyas valaki vonalozta volna oda, ki látta, ismerte őket.” [23]

Az ifjabb Dumas regényének és Abonyi Lajos novellájának hatása alatt egyre szélesebb körben kezdett elterjedni az a hiedelem, hogy az ifjabb Dumas Abonyban

született. Erről tanúskodik az a cikk is, mely a múlt század vége felé az ifjabb Dumas elhunytá alkalmából jelent meg az egyik ceglédi újságban. A cikket teljes terjedelmében az alábbiakban közlöm:

Dumas fils — abonyi

Abonynak nagy halottja volt a múlt héten: Dumas Sándor a világhírű francia író.

Dumas Sándor, akár hiszitek, akár nem, Abonyban látta meg a napvilágot, még pedig egy borzadalmas sötét éjszakán, regélte jó Guszti bácsi még az eset után hatvan egynéhány esztendővel is nagy suttozva szoros titok pecsét alatt bensőbb ismerőseinek a következő rendkívül érdekes történetet:

Boldogult ipam uram Nagy József e század elején hírneves orvos, Pest vármegye főfizikusa. Kint lakott paládicsi tanyáján épült egyemeletes kastélyában. Mint igen keresett orvost éjjel nappal háborgatták, látogatták, vitték az egész környéken. Föl se tűnt tehát, midőn egy rémséges sötét éjszakán éppen tizenkét óraker a pusztán néma csöndjét vágató hintó csattogása és lovak dübörgése váltotta föl. A hintó a kastély előtt megállt s abból négy fekete álarcos férfiú lépett ki s erős csemetés után az ajtót nyitó cselédet elhallgattatva, fölmentek egyenest az orvos háló szobájába, mellének pisztolyokat szegezve felszólították, hogy azonnal öltözködjék, ne kérjen, ne lásson, ne halljon semmit, kövesse őket. Az álarczosok francziául beszéltek. Boldogult ipam uram nagy sietve magára hányta öltözékét s miután szemét nagy gondnal bekötötték, őt szépen levezetve, a hintóba beültették.

Mintegy jó félórai sebes hajtás után csivrigós csavargós utakon járva, a hintó hirtelen megállott. Egy házba léptek be, melyben több szobán keresztül vezették, ahol szemérről a köteléket leoldották. Ipam uram körül nézve egy ötszögletű szobában találta magát s abban Drubiczáné abonyi bába asszonyt a belső sarokban levő függöny előtt, amely mögött halk sóhajtás hallatszott, majd olyan éles visítás következett, amiből előre látható volt, hogy e hangnak tulajdonosa a világgal szemben óriási követeléseket lesz hivatva támasztani s valamikor nagy helyet foglaland el a világban.

Drubináné hamarosan elszepegte, hogy őt is bekötött szemmel hozták ide.

Az álarczosok egyike bevezette az orvost a függöny mögé, ahol egy tündéri szépségű fiatal nő feküdt az ágyban, a nyakán gombóc nagyságú gyémánt gyöngysor pompázott s fényével majd kiverte az ember szemét; de a gyémánt gyöngysor valóságos békasó volt a nő gyönyörűséges ábrázata mellett.

A nő oldala mellett rúgkapált egy piczi jószág s életbe léptéről ugyancsak meglehetősen hangon informálta környezetét.

Ipam uram miután az anyát és gyermekét megvizsgálta s néki az úgynevezett első orvosi segínyt nyújtotta, távozni akart; azonban az álarczosok szemét újból bekötötték és épen úgy, amint ide hozták, haza vitték. Otthon aztán egy jókora zacskó aranyat nyomtak a kezébe. Drubináné is kapott egy marékka, még tavaly is mutogatott egyet a piacon. Különbön meglátsátok majd megírja ezt még Feri (Abonyi Lajos), addig pedig el ne fecsegjétek a dolgot.

Így született Abonyban Dumas Sándor [24].

Ez az újságcikk különösen nagy szerepet játszott abban, hogy az ifjabb Dumas abonyi születéséről szóló legenda napjainkban is elevenen él.

Az utóbbi évtizedekben a nagy nyilvánosság előtt többször esett szó a szájhagyományról arról a változatáról is, mely a legendában szereplő újszülöttet nem az ifjabb Dumas személyével mondja azonosnak. A hagyományról ez az állítása Harsányi Zsolt révén lett széles körben ismeretessé.

Harsányi ugyanis 1932-ben a Pesti Hírlap egyik vasárnapi mellékletében cikket közölt Dumas Abonyban címmel, és ebben az abonyi orvos esetét ismertette a következőket írta: „a harmincéves, érdekes és hevülékeny természetű francia író magyar látogatása nem maradt nyom nélkül. Egy kisfiú maradt itt utána, aki azonban nem a Dumas nevet hordta. Hanem egész más nevet. A kisfiú édesanyja férjes asszony volt, a férj pedig, akinek nem volt fiúörököse addig, vállalta az újszülöttet a maga fiának” [25] A cikk végén Harsányi kitért a regény keletkezésének kérdésére. Az idősebb Dumas abonyi tartózkodását megtörténtnek fogadva el azt állítja, hogy ezt a regény témát az idősebb Dumas adta a fiának. „Tudtommal, írja Harsányi, Dumas

fiú sohasem járt Abonyban. Mikor apja ott megfordult, ő még serdülő kisfiú volt odahaza Franciaországban. Az összefüggés azonban világos. Ezt a regénytémát az író apa adta az író fiúnak. Elmesélte neki magyar szerelmét, az abonyi kastélyt, a pestmegyei róna téli fehérségét. Ifjabb Dumas megírta a regényt. A benne szereplő újszülött ekkor már húsz éven felüli magyar fiatalember volt. És nem a Dumas nevet viselte.” [26] Harsányi a legendát ebben a változatában Munkácsy Mihályról írt életrajzi regényében is elbeszéli.

A szájhagyomány az az állítást, mely szerint Dumas látogatása nem maradt nyom nélkül és az utána itt maradt kisfiú nem Dumas nevet viselte, Harsányi Zsolt után Örkény István is megemlíti Dumas Mes Mémoires c. munkájának magyar fordításához írt utószóban. [27] Legújabbán Bajomi Lázár Endre tett említést erről idősebb Dumas-ról szóló cikkében, melyben többek között a következőket írja: „magyar kapcsolatai sem elhanyagolhatók: nemcsak Türr István életét írta meg, hanem 1865-ben személyesen majdnem egy hónapot töltött Pesten, magyaros ruhában olvasott fel a Vigadóban, sőt — de ez már nem bizonyos — Abonyban is élt, Berg báró kastélyában, és még egy kisfiúval is gyarapította hazánk népességét ez a kirobbanó természetű ember”. [28] Jóval előzőleg a kérdéssel kapcsolatban a Magyar Nemzet c. napilapban is jelentek meg cikkek, amint arról már szintén említést tettem. [29]

A szájhagyomány utóbb említett állításával kapcsolatban elsősorban ismét a szereplők személyének kérdése merül fel. Abonyban szűkebb körben névszerint is tudni vélték, ki volt az idősebb Dumas-nak a legenda ezen változatában említett „magyar szerelme”, és így azt is tudni vélték név szerint, ki volt a gyermek, aki nem a francia író nevet viselte. Tudott ezek nevééről a régi abonyi arisztokrácia két ismert személye is: Harkányi Frigyes [30] és a Beöthyek építette kastély utolsó tulajdonosa, Berg Miksa. Harsányi Zsolt a Dumas Abonyban című cikkében közölteket ez utóbbiól hallotta először. [31]

Berg Miksa értesülése szerint a legendában is említett fiúgyermek 1846-ban született és felnőtt korában az első világháború előtti Magyarország közéletének jól ismert személye volt. [32] Ezzel kapcsolatban a Magyar Nemzet 1962. július 8-i számában megjelent cikkemben annyit közöltem, hogy ellenőrzésre szoruló adatok

Idősebb Dumas magyaros ruhában 1865. évi magyarországi látogatása idején
(Paris, Collection Viollet)

szerint a fiatal anya és a férj bánati arisztokrata családból származó házaspárral azonos; első gyermekük házasságuk hetedik évében született, és ennek a fiúgyermeknek az idősebb Dumas lett volna a természetes apja.

A kérdés szempontjából fontos adalékot tartalmaz az a cikk, mely Visontai György tollából a Magyar Nemzet 1962. július 13-i számában jelent meg. Kitént, hogy az a személy, akit Berg Miksa a legendában szereplő újszülött kilétével kapcsolatban 1941-ben névszerint megnevezett, azzal az arisztokratával azonos, akiről Visontai György említést tesz cikkében. „A Cs. grófi családban, írja Visontai, nem legendaként, hanem elfogadott családi történetként kezelték azt a leszármazási adatot, hogy a családnak egyik ága Dumas père-től származik. Ennek egyik érdekes bizonyítéka a családban több formában jelentkezett. A családnak a századfordulón Cs. Endre gróf volt a feje, aki ... a megszólalásig hasonlított barna arcbőrével, göndör hajával, s húsos, duzzadt ajkával Dumas père-re, aki a családi történet szerint apja (vagy nagyapja?) volt.” [33] Mindehhez kiegészítésképpen azt lehet még megemlíteni, hogy a Berg Miksa, ill. Visontai György által említett személy Iván nevű fiának washingtoni követségi titkári működése idején az ottani amerikai társaságokban néger eredetre utaló testi jellegzetességei miatt ismételten kellemetlenségekben volt része. [34]

Ha a fent említett családban — Visontai kijelentését idézve — „a leszármazást Dumas père-től kétségtelennek tartották” és amennyiben ez hiteles adatokkal igazolható is, ebben az esetben feltételezhető, hogy a fentebb említett személy mint az idősebb Dumas természetes gyermeke Abonyban született, ahol az egyik temetőben többen is nyugszanak annak a családnak tagjai közül, amelyből a gyermek anyja származott.

Említést érdemel az a feltűnő körülmény is, hogy az idősebb Dumas természetes fiának tartott személy születési idejét illetően az adatok eltérést mutatnak. A születés napjának a keresztlevélben feltüntetett időpontja (szeptember 26.) és pl. a Kempelen Béla szerkesztette Magyar nemesi almanachban közölt időpont (szeptember 13.) között majdnem kéthetős különbség mutatkozik.

Végül szólni kell még a legendának egy eddig ismeretlen változatáról is. Ebben már nincs szó az idősebb Dumas személyéről, minthogy ezen változat szerint a legendában szereplő újszülött a valóságban az ifjabb Dumas-nak volt a természetes gyermeke. Az anya ezen változat szerint is egy magyar grófnő volt. [35]

Felmerülhet még az a kérdés is, hogy az ügyben szereplő fiúgyermek, fiatal anya és a férj személyét illetően történtek-e kutatások a múltban. Értesülésem szerint igen, azonban azokat „politikai okok” miatt abbahagyták. [36]

Ami az idősebb Dumas állítólagos abonyi tartózkodásának kérdését illeti, semmiféle adat nincs arra vonatkozóan, hogy az író 1865-ben vagy azt megelőzően valamilyen Abonyban járt volna. Az a feltevés, hogy régi barátját, Szapáry Ferencet látogatta volna meg Abonyban, hiteles adatokkal nem támasztható alá. Abonyi Lajos sem tesz említést arról a község történetét igen részletesen tárgyaló művében, hogy az idősebb Dumas megfordult volna Abonyban. Ha az abonyi Szapáryak családi irattára fennmaradt volna, bizonyára nemcsak az idősebb Dumas és Szapáry Ferenc közötti baráti kapcsolatra, hanem esetleg magára a legendára vonatkozóan is értékes adatokkal rendelkezne.

André Maurois, aki hatalmas forrásanyag felhasználásával írta meg művét a három Dumas-ról, kutatásai során nem talált olyan dokumentumokat, amelyek a legenda vonatkozásában a két Dumas-val kapcsolatban adatokat tartalmaznának. Így Maurois arra nézve sem tudott dokumentumok alapján nyilatkozni, hogy az ifjabb

Dumas A gyöngyös hölgy c. regényében miért választotta Abonyt a cselekmény egyik epizódjának színhelyéül. [37]

Az idősebb Dumas-t és az abonyi Szapáry Ferencet, amint az ismeretes, szoros barátság fűzte egymáshoz. Ezen baráti kapcsolatról azonban keveset tudunk. Érdeemes volna ezen a téren kutatásokat végezni, melyek nemcsak a francia író és abonyi barátja közötti kapcsolatról adnának számunkra teljesebb képet, hanem esetleg a legendára vonatkozóan is még újabb adatokat tárnának fel.

JEGYZETEK

- [1] ANDRÉ MAUROIS, *Les trois Dumas*. Paris, 1957.
- [2] ABONYI LAJOS, *Abony története*, (kéziratban). 385.
- [3] MAURICE PALÉOLOGUE, *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre*. Paris, 1921. 9—10.
- [4] *Itinéraire, ou voyages de Mr. l'abbé de Feller en diverses parties de l'Europe*. Ouvrage posthume. Paris—Liège, 1822. I. 125.
- [5] REINER BERTALAN, *Magyar kultúr-képek*. Budapest, 1891. 82.
- [6] ABONYI LAJOS i. m. 395.
- [7] REINER BERTALAN i. m. 78.
- [8] ENCZI ENDRE, *Két város verseng: Abony és Páris*. Abonyi legenda szerint Magyarországon született Dumas fiú a Kaméliás hölgy szerzője. *Jövendő c. hetilap*, 1947. 13. sz.
- [9] HARSÁNYI ZSOLT, *Ecce homo*. Budapest, 1939. III, 204—206.
- [10] SZALCZER HILDA, *Ifj. Dumas Sándor a magyar irodalomban és a magyar színpadon*. Budapest, 1937. 73.
- [11] FODOR ERZSÉBET, *Idősb Dumas Sándor és a magyarok*. Pécs, 1938. 53.
- [12] BIRKÁS GÉZA, *Francia utazók Magyarországon*. Szeged, 1948. 147.
- [13] GYÖRE PÁL, *Abony földrajzi nevei*. Abony, 1966. 44. (A munka sokszorosítva jelent meg.)
- [14] ALEXANDRE DUMAS, *Emlékeim*. Budapest, 1966. Válogatta, fordította és az utószót írta Örkeny István. Utószó, 473.
- [15] KOSTYÁN ISTVÁN torontói (Kanada) lakos 1962-ben kelt levélbeli közlése. Az idézetben a kiemelés tőlem származik.
- [16] DR. KOSTYÁN ANDOR volt abonyi tisztiorvos 1962-ben kelt levélbeli közlése.
- [17] ALEXANDRE DUMAS, *La dame aux perles*. Paris, 1853.
- [18] *Die Dame mit den Perlen von Alex. Dumas Sohn*. Pest, Wien und Leipzig, 1853.
- [19] *Szépirodalmi Közlöny*. 1857. 9. sz. 203.
- [20] *Uo.* 204.
- [21] *Járdek Józsefné kijelentése szerint Nagy József orvossal együtt segédkezett a szülésnél. Néhai Király Ferenc abonyi lakos 1941-ben kelt levélbeli közlése.*
- [22] ABONYI LAJOS, *Ágról-ágra*. Sajtó alá rendezte Endrődi Sándor. Budapest, 1906.
- [23] ABONYI LAJOS idézett novellája. *Szépirodalmi Közlöny*. 1857. 9. sz. 204.
- [24] *Dumas fiú — abonyi*. *Czegléd c. napilap*. 1895. december 15.
- [25] HARSÁNYI ZSOLT, *Dumas Abonyban*. *Pesti Hírlap. Képes Vasárnap*. 1932. 18. sz.
- [26] *Uo.*
- [27] I. m. 473.
- [28] BAJOMI LÁZÁR ENDRE, *Alexandre Dumas père*. *Nagyvilág*. 1970. január 12.
- [29] PÁSZTOR MIHÁLY, *Az abonyi Dumas-ügy*. *Magyar Nemzet*. 1962. május 27.; PALÁSTI LÁSZLÓ, *Még egyszer az abonyi Dumas-ügyről*. *Uo.* 1962. július 8.; VISONTAI GYÖRGY, „Az abonyi Dumas-ügy” újabb részletei. *Uo.* 1962. július 13. Lásd még PÉTER IDA, *Mi igaz a Berg-kastély régi mendemondájából*. *Pestmegyei Hírlap*. 1960. május 17.
- [30] KOSTYÁN ISTVÁN idézett levélbeli közlése.
- [31] HARSÁNYI ZSOLT 1940-ben kelt levélbeli közlése.
- [32] BERG MIKSÁNAK 1941-ben tett szóbeli közlése ezen dolgozat szerzője részére.
- [33] DR. VISONTAI GYÖRGY, „Az abonyi Dumas-ügy” újabb részletei. *Magyar Nemzet*, 1962. július 13.
- [34] BERG MIKSÁNAK 1941-ben tett szóbeli közlése ezen dolgozat szerzője részére.
- [35] BERG MIKSA 1940-ben kelt levélbeli közlése.
- [36] BERG MIKSA 1940-ben kelt levélbeli közlése.
- [37] ANDRÉ MAUROIS 1962-ben kelt levélbeli közlése.

ВЕНГЕРСКАЯ ЛЕГЕНДА О РОЖДЕНИИ ДЮМА-СЫНА

Л. Палашти

В селе Абонь в прошлом веке появилась легенда, которая утверждает, что Дюма-отец когда-то бывал и в селе Абонь, и во время его пребывания там в одной из усадеб села при весьма таинственных обстоятельствах родился его сын, Дюма-сын. Легенда так возникла, что в селе начали видеть связь между абоньскими местами романа Дюма-сына *La dame aux perles* (1853) и одним таинственным рождением, которое по преданию произошло в селе Абонь до появления романа. В возникновении и распространении легенды большую роль играла одна из новелл писателя Лайош Абони и газетная статья 1895 года, автор которой упоминает поверья об абоньском рождении Дюма-сына уже как факт.

Широко известен и тот вариант легенды, который также утверждает, что Дюма-отец бывал в селе Абонь и во время его пребывания там, в селе родился у него сын, которого однако, прозвали не Дюма, потому что мать была замужней женщиной. Именно этот вариант легенды заслуживает внимания, т. к. в одной из известных семей Венгрии считали фактом, что одна из ветвей семьи происходит от Дюма-отца.

Легенда имеет ещё один вариант, доселе неизвестный публике. По этому варианту тот, о котором речь идёт в легенде, был сыном Дюма-сына и одной венгерской графини.

LEGENDE IN UNGARN ÜBER DUMAS D. J. GEBURT

von L. Palásti

In der Gemeinde Abony ist im vorigen Jahrhundert die Legende entstanden, die behauptet dass Dumass senior einmal auch in Abony besucht hat, und während seines dortigen Aufenthaltes in einem der Schlösser unter rätselvollen Umständen sein Sohn: Dumas jun. geboren ist. Die Legende ist so entstanden, dass man in der Gemeinde einen Zusammenhang zwischen den sich auf Abony bezogenen Teilen des im Jahre 1853 erschienenen Romans von Dumas jun. „*La dame aux perles*“ und einer geheimnisvollen Entbindung, die der mündlichen Überlieferung nach vor der Erscheinung des Romans in Abony verlaufen ist, zu sehen begann. Eine grosse Rolle hat in der Ausbildung und Verbreitung der Legende eine der Novellen des Schriftstellers Lajos Abonyi und ein im Jahre 1895 erschienener Zeitungsartikel gespielt, dessen Verfasser die Vermutung über die Geburt Dumas jun. in Abony in seiner Schrift als Tatsache behandelt.

Es ist auch die Version der Legende in weiten Kreisen bekannt, die gleichfalls behauptet, dass Dumas senior Abony besucht hat, und während seines dortigen Aufenthaltes ihm ein Sohn geboren wurde, der aber nicht den Namen Dumas trug, da seine Mutter eine verheiratete Frau war. Diese Version der Legende ist beachtenswert, da man in einer der bekannten Familien des alten Ungarns für zweifellos gehalten hat, dass ein Zweig der Familie von Dumas senior entstammt hätte.

Die Legende hat auch eine für die Öffentlichkeit unbekannt Version. Dieser Version nach haben Dumas jun. und eine ungarische Gräfin den Sohn gehabt, über den in der Legende die Rede ist.